

Maria Miduch¹

Bóg wkraczający w dzieje świata. Sybilliański obraz boskiej interwencji eschatologicznej

„Nastąpi rozsądzenie, któremu sam Bóg przewodzić będzie” (4Syb 183)²

Wstęp

Żydowska literatura apokryficzna stanowi szczególne źródło badań naukowych poświęconych środowisku powstania Biblii. Mimo, iż księgi uznawane za apokryfy³ nie weszły w kanon Pisma Świętego, są niezwykle cenne dla wszystkich, którzy badają idee teologiczne pojawiające się na styku biblijnego judaizmu i chrześcijaństwa. Ten wyjątkowy materiał literacki, który dotrwał do naszych czasów ciągle jednak niesłusznie zdaje się być spychany na margines badań biblijnych. Zainteresowanie, jakie budzi literatura apokryficzna, w wielu przypadkach zatrzymuje się na poziomie płytkiej fascynacji nieznanymi i w przekonaniu odbiorców, tajemniczymi księgami. Tym bardziej warto sięgnąć do tych żydowskich pism, które pretendowały do miana natchnionych i świętych poddając je głębszej refleksji.

1. IV Księga Sybilliańska

Wśród wielu ksiąg apokryficznych szczególne miejsce zajmują te, które swymi korzeniami sięgają żydowskiej diaspory. Z jednej strony czerpią one z tradycji przodków i wyrażają szczere przywiązanie do niej, z drugiej zaś cechują się otwartością na nowe idee, a także formy przekazu treści.

¹ Doktor teologii biblijnej UPJPII w Krakowie. Wykładowca zagadnień biblijnych w Wyższym Seminarium Duchownym Towarzystwa Salezjańskiego. Zainteresowania badawcze: literatura apokryficzna, mesjanizm, eschatologia. Adres e-mail: mariamiduch@gmail.com

² Tłumaczenie własne za krytycznym wydaniem tekstu: *Oracula Sibyllina*, (red.) C. Alexandre, Paris 1969.

³ Termin „apokryfy” używany jest tu zgodnie z terminologią katolicką. Odnosi się on do anonimowych dzieł aspirujących do uznania ich za natchnione. Nie zostały one jednak zaliczone do kanonu biblijnego. Tradycja protestancka nazywa te księgi „pseudoepigramami” Por. S. Jędrzejewski, *U korzeni zła*, Lublin 1997, s. 59-60.

Nie bez znaczenia wydaje się być także czas powstania konkretnych dzieł. Sytuacja polityczna i społeczna na kartach poszczególnych ksiąg również znalazła swoje odbicie.

Wśród ksiąg powstałych w diasporze, czerpiących zarówno z tradycji żydowskiej, jak i pogańskiej, znajdujemy IV Księgę Sybilliańską, utwór należący do kolekcji dzieł związanych z tradycją pogańskiej wieszczki Sybilli⁴. Księgi noszące tytuł wskazujący na pochodzenie od natchnionej prorokini utworzyły kolekcję dwunastu dzieł. Ich numeracja, niezbyt czytelna w pierwszym odbiorze, nosi znamię błędu, który popełniono, źle klasyfikując poszczególne części *Corpus Sybillinum*⁵. Znajdujemy tu zarówno utwory żydowskie, jak i te które przepracował chrześcijański redaktor. Wszystkie one nawiązują do postaci legendarnej Sybilli cieszącej się wielką popularnością na starożytnym Bliskim Wschodzie⁶. Prorokini ta zwykle była utożsamiana ze starą, pędzącą ascetyczne życie, kobietą, związaną z jednym z pogańskich sanktuariów. Sama etymologia jej imienia nie jest do końca jasna⁷.

IV Księga Sybilliańska powiązana jest ze środowiskiem żydowskiej diaspory. Brak tu jakichkolwiek odniesień sugerujących zetknięcie z chrześcijaństwem. Za autora dzieła zwykle uważać Żyda mieszkającego poza Palestyną⁸. Nie można wykluczyć jednak, iż autor pochodzi spoza kręgu judaistycznego, jakkolwiek jest z nim związany. Świadectwa historyczne potwierdzają w środowisku diaspory obecność „bojących się Boga”⁹. Byli to poganie, którzy nie przeszli pełnej konwersji na judaizm, ale sympatyzowali z wyznawcami religii Mojżeszowej. Szczególnie bliską była im idea jedyne Boga. Zachowywali oni także niektóre z przepisów koszerności oraz świętowali szabat¹⁰. Istnieje możliwość, że właśnie ktoś z takiego

⁴ Por. J. R. Bartlett, *Jews in the Hellenistic World, Josephus, Aristeeas, The Sybylline Oracles, Eupolemus*, Cambridge 1985, s. 35.

⁵ Por. J. J. Collins, *The Sybylline Oracles, w: Jewish Writings of second Temple Period*, (red.) M. Stone, Assen Philadelphia 1984, s. 357.

⁶ Por. J. R. Bartlett, *Jews in the Hellenistic World*, s. 36.

⁷ Por. J. J. Collins, *The Sybylline Oracles*, s. 1.

⁸ Por. *Apokryfy Starego Testamentu*, (red.) R. Rubinkiewicz, Warszawa 1999, s. 345.

⁹ Por. R. S. McLennan, A. T. Kraabel, *The God-Fearers- a Literary and Theological Invention*, „Biblical Archeology Review”, 12 (1986) 5, s. 48.

¹⁰ Por. L. H. Feldman, *The Omnipresence of the God-Fearers*, „Biblical Archeology Review”, 12 (1998) 5, s. 63.

kręgu stoi za powstaniem IV Księgi Sybilliańskiej. Sposób, w jaki traktuje tak traumatyczne dla Żydów wydarzenie, jakim było zburzenie świątyni Jerozolimskiej przez Tytusa, może wskazywać na oddalenie emocjonalne od miejsca kultu tak drogiego wszystkim Żydom. Czy na taką postawę stać byłoby mieszkającego w diasporze wyznawcę religii Mojżeszowej? Wydaje się to mało prawdopodobne. Niektórzy wysunęli hipotezę o esseńskim tle powstania Księgi. Dystans do świątyni, wzmianka o zanurzeniu w płynącej wodzie mającej moc oczyszczenia, a także wspólne ucztowanie poprzedzone modlitwą, miałyby być odbiciem poglądów i zwyczajów esseńskich¹¹. Brak tu jednak jakichkolwiek wzmianek o mesjaszu czy przywróceniu czystego kultu, które to często są znajdowane w dziełach pochodzących od esseńczyków.

IV Księgę Sybilliańską można zaliczyć do przykładów ksiąg apokaliptycznych, mimo, iż swoją formą odbiega od innych, powstałych w środowisku żydowskim, czy z nim związanym, apokalips¹². Jest ona prorocstwem, które ma objawiać zamysł Boga względem świata. Czyni to w sposób symboliczny, pozostawiając niedopowiedzenia¹³.

Autor tego niewielkiego dzieła stawia sobie za cel ukazanie idei jedynego, prawdziwego Boga, nie nawiązując przy tym do przymierza, prawa, a także nie odwołując się do żadnego z tekstów wchodzących w skład świętych pism żydowskich. Za to autor tekstu w doskonały sposób porusza się w świecie dziedzictwa pogańskiego. Nawiązuje do Homera, zarówno językiem, jak i formą dzieła¹⁴. Zdaje sobie sprawę z popularności i autorytetu wieszczki, dlatego, chcąc uczynić swoje przesłanie słyszalnym, chowa się za jej osobą. I tak oto pogańska prorokini staje się orędowniczką zwrócenia się ku prawdziwemu Bogu.

Powstanie Księgi datuje się na okres pomiędzy zburzeniem świątyni jerozolimskiej (70 r. po Chr.), a wybuchem wulkanu Wezuwiusz w roku 79 po Chr. Wydaje się, że ów kataklizm był ostatnim historycznym

¹¹ Por. J. C. Vander Kam, *Wprowadzenie do wczesnego judaizmu*, Warszawa 2006, s. 218.

¹² Por. *Pisma apokaliptyczne i testamenty*, (red.) M. Parchem, Kraków 2010, s. 88.

¹³ Por. R. Rubinkiewicz, *Apokaliptyka u progu ery chrześcijańskiej*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny 41 (1988)”, s. 54.

¹⁴ Por. E. Mireaux, *Życie codzienne w Grecji w epoce homeryckiej*, Warszawa 1962, s. 66.

wydarzeniem przywołanym przez Sybillę¹⁵. Czas ten obfituje w niespokojne wydarzenia. Autor IV Księgi Sybilliańskiej sięga do historii ówczesnego centrum świata – basenu Morza Śródziemnego i przywołuje krwawe i tragiczne wydarzenia znane z historii powszechnej. Czas, w którym żyje wydaje się doskonale wkomponowywać w ciąg wydarzeń opisywanych na kartach księgi. W zamyśle twórcy dzieła, w katastroficznych barwach odmalowane tło przesłania teologicznego, ma skłonić odbiorców do refleksji i pchnąć ich w stronę jedyne Boga. Nadchodzi koniec świata, jaki znają słuchacze sybilliańskiego proroctwa, nadchodzi czas, w którym Bóg zainteresuje w dzieje staczającej się ludzkości. IV Księga Sybilliańska jawi się więc jako ostateczne wezwanie do zmiany postępowania i odwrócenia się od pogańskiego stylu życia.

2. Treść IV Księgi Sybilliańskiej

To niewielkie, bo liczące zaledwie 192 wersy, dzieło rozpoczyna wezwaniem, które Sybilla kieruje ku pogańskim ludom. To właśnie ludy „próżnej Azji i Europy” stały się odbiorcami orędzia o nawróceniu. Znamiennym zdaje się być fakt, że to właśnie do takiego środowiska zwraca się Sybilla. Już to pierwsze wypowiedziane przez nią zdanie wskazuje z jednej strony na uniwersalizm¹⁶ orędzia, a z drugiej na pominięcie elementu judaistycznego. Żydzi, w treści księgi pojawią nam się epizodycznie, w żaden sposób nie będą wyróżnieni, czy postawieni ponad innymi ludami. Sybilla zdaje się nie mieć względów na przymierze, jakie wiąże jedyne Boga ze swoim ludem. Ona patrzy na wszystkie ludy i widzi ich powinność względem Stwórcy.

Prorokini w pierwszych zdaniach wieszczey wypowiedzi stara się ukazać swój autorytet. Za jej natchnieniem nie stoi któryś z fałszywych bogów. Ona została wybrana przez jedyne, prawdziwego Pana do tego, by nieść światu orędzie. Jej szczególną pozycję podkreślają słowa, w których deprecjonuje ona wszelkie pogańskie bóstwa. Sybilla nie ma nic wspólnego z nimi, ten który stoi za nią jest całkowicie inny od wymyślonych Bogów.

¹⁵ Por. J. J. Collins, *The Sybylline Oracles*, s. 363.

¹⁶ Por. M. Parchem, *Obraz Boga w pismach apokaliptycznych okresu drugiej świątyni*, Bydgoszcz 2013, s. 8.

Jego wielkość i majestat są godne wszelkiej chwały i czci. Ona, przemawiająca w Jego imieniu, winna być wysłuchana, a jej orędzie przyjęte i wprowadzone w życie.

Sybilla będzie głosić słowa odnoszące się do teraźniejszości, ale i do przyszłości. Historia ludzkości ma zostać pokazana na obrazach odpowiadających dziesięciu pokoleniom. Periodyzacja, wprowadzona przez autora, przesłania sybilliańskiego to jedna z cech charakterystycznych literatury apokaliptycznej¹⁷.

Po słowach, które służyć mają zbudowaniu autorytetu prorokini oraz zapowiedzi odniesienia się do historii dziesięciu pokoleń, wieszczka ma luje przed słuchaczami obraz ludzkości podzielonej na dwa obozy: sprawiedliwych i bezbożnych. Ci pierwsi zostają nazwani szczęśliwymi. Sybilla wymienia ich cechy miłe Bogu, ganiąc jednocześnie tych, którzy postępują inaczej. Charakterystyka obu grup opiera się na kontraście, jaki zachodzi między nimi. Dualizm świata, wyraźnie tu uwypuklony, to kolejna z cech charakterystycznych dla apokaliptycznego sposobu przedstawienia¹⁸.

W tej części orędzia sybilliańskiego następuje także zapowiedź boskiej interwencji, która nastąpi w dziesiątym pokoleniu, kiedy wypełni się odpowiedni czas. Nie jest ona tu dokładnie opisana, jedynie wzmiankuje się o wkroczeniu Boga w historię świata. Owo wkroczenie ma charakter wyraźnie eschatologiczny. Kończy etap ziemskiego życia ludzi, stanowi także kres zła szerzącego się na ziemi¹⁹.

Kolejną część dzieła stanowi omówienie historii podzielonej na dziesięć okresów. Owa część dzieła skonstruowana jest w taki sposób, by odbiorca przesłania odnalazł się w ostatnim pokoleniu. Taka identyfikacja musi wywołać w nim przerażenie i skłonić go do zmiany postępowania.

Sybilla odwołuje się do wydarzeń z historii powszechnej, znanych doskonale w starożytnym świecie. Wojny, rozlew krwi, kataklizmy nawiedzające ludzkość są tu przedstawione jako dowody na staczenie się ludzkości. Upadek moralny ludzi widać doskonale w przemocy, którą napętnia się

¹⁷ Por. C. Dohmen, G. Stemberger, *Hermeneutyka Biblii żydowskiej i Starego Testamentu*, Kraków 2008, s. 34.

¹⁸ Por. P. Sacchi, *L'apocalittica giudaica e la suastoria*, Brescia 1990, s. 48.

¹⁹ Por. D. E. Gowan, *Eschatology of the Old Testament*, Edinburgh 2000, s. 2.

świat. Bóg wydaje się być tu obserwatorem. Jego ingerencja ogranicza się jedynie do zesłania na świat zjawisk odbieranych jako kataklizmy (powodzie, wybuchy wulkanu), w celu uświadomienia ludzkości o kruchości ich życia i podążaniu złą drogą. Zjawiska naturalne są tu odczytywane w kluczu apokaliptycznym jako znaki zwiastujące ostateczną Boską interwencję²⁰.

Przywoływane przez Sybillę wydarzenia musiały być dobrze znane odbiorcom prorockiego orędzia. Wieszczka nawiązuje między innymi do wojny trojańskiej, wyprawy Kserksesa I na Grecję, wojny peloponeskiej. Znajdziemy tu także aluzje do upadku Teb, czy uczynienia z Macedonii prowincji rzymskiej. Wszystkie te wydarzenia wiążą się z przemocą i okrucieństwem, które w oczach Sybilli jest znakiem zepsucia ludzkości. Potęgująca się bezbożność owocuje właśnie takimi tragicznymi wydarzeniami. Mogłoby się wydawać, że świat zmierza do samounicestwienia i nic nie jest w stanie położyć kresu nakręcającej się spirali przemocy. Przesłanie księgi nabiera wyraźnie moralizatorskiego charakteru. Sybilla wzywa do nawrócenia i piętnuje grzech²¹.

Sybilla widzi jednak, iż to nie ludzie sami doprowadzą świat do zagłady, a zagniewany ich postępowaniem Bóg. To właśnie Najwyższy zainterweniuje w sposób porywczy i ostateczny. Działanie Boga ma charakter wyraźnie eschatologiczny. Kończy ono wpływ zła na ludzkość. Owej interwencji stwórcy IV Księga Sybilliańska nie poświęca tak wiele uwagi, jak opisom staczającego się świata, jednak kilka wersów opisujących Boże działanie może stanowić cenny materiał dla teologicznej analizy.

3. Obraz Boga w IV Księdze Sybilliańskiej

Już w pierwszych wersach Sybilliańskiego orędzia skierowanego do ludów Azji i Europy dowiadujemy się kto stoi za wystąpieniem wieszczki. Sybilla mówi w imieniu „wielkiego Boga, którego nie ukształtowały ręce ludzkie na wzór niemych posągów wyrzeźbionych z kamienia” (w. 6-7). To pierwsze określenie Boga, jakie pojawia się na kartach księgi. Prorokini

²⁰ Por. M. Stone, *Signs of the Judgement, Onomastica Sacra and the Generations from Adam*, Chico 1981, s. 3-57.

²¹ Por. M. Parchem, *Obraz Boga*, s. 58.

przedstawia Go na zasadzie kontrastu z bożkami, w jakie wierzą jej odbiorcy. Kontrast ten podkreśla również odwołanie do „falszywie wieszczącej Febe którą głupcy bogiem nazwali” (w. 4-5). Ten, którego sługą stała się Sybilla, jest zupełnie inny od tych bóstw, które królują w pogańskim świecie. Autor książki stawia sobie za cel wykazać ową inność i skłonić słuchaczy do refleksji nad ich wierzeniami.

Pisząc o źródle swojego natchnienia, Sybilla jest pewna, że pochodzi ono od Boga, „którego nie można dostrzec z ziemi, ani zmierzyć w śmiertelnych oczach, nieukształtowanego przez śmiertelną rękę, który to gdy patrzy na wszystko z góry sam nie jest widziany przez nikogo, do którego należy i ciemna noc i dzień i słońce, gwiazdy i księżyc i morze pełne ryb i ziemia i rzeki i wiecznie płynące źródła, stworzenie powołane do życia, deszcz, owoce ziemi rodzące drzewa i winna latorośl i drzewo oliwne.” (w. 10-17). W tych wersach Sybilla charakteryzuje Boga, którego rozkazom podlega. Jawi się On nam jako Pan całego świata. Podkreślona została Jego transcendencja²². Odległy od ziemi, niedostępny dla ludzkich oczu, nieogarniony - takim jest ten, który posyła Sybillę. Wymienianie zjawisk i stworzeń, nad jakimi panuje prawdziwy Bóg to nie tylko podkreślenie jego wszechmocy. Możemy tu dostrzec echa polemiki autora książki z poganami widzącymi w ciałach niebieskich istoty boskie. Naturalne zjawiska przyrodnicze takie, jak deszcz czy owocowanie również podlegają Panu. Jedyne prawdziwe Bóg panuje nad tym wszystkim, czemu głupcy oddają cześć, widząc w tym tajemne i nieodgadnione siły rządzące światem.

Wśród wielu wyliczeń, jakich dokonuje Sybilla pojawiają się również oliwka i krzew winny. Te dwie rośliny bardzo poważane w starożytnym świecie były symbolami bogów²³. I nad nimi rozciąga się władza jedynego Pana wszechświata.

Przywołując poszczególne elementy przyrody ożywionej i nieożywionej i poddając je pod władzę Boga, wieszczka pragnie podkreślić wielkość, wszechmoc i absolutny autorytet, jaki posiada ten, którego słowa

²² Jest to zabieg charakterystyczny dla pism apokaliptycznych. Por. tamże, s. 71.

²³ Por. A. Zemanek, *Roślina i sacrum w historii cywilizacji*, w: „Geografia i Sacrum” t. 2, (red.) B. Domański, S. Skiba, Kraków 2005, s. 473-474.

głosi. Nie ulega wątpliwości, że jest On prawdziwym Panem i Władcą, Jego przesłanie nie może być zlekceważone. Bóg w sposób gwałtowny udziela natchnienia Sybilli. „On biczem przeszył na wskroś moje serce” (w. 18) - woła prorokini, rozpoczynając swoją wieszczą mowę.

Dla Sybilli pewnym jest, że Bóg wkroczy w dzieje ludzkości. Powodem Jego nadejścia ma być sąd nad światem. Nie oznacza to jednak, że już teraz nie ingeruje w losy staczającego się rodzaju ludzkiego. Wspominane już wcześniej, niewy tłumaczalne i tajemnicze dla starożytnych, zjawiska takie, jak trzęsienie ziemi, wybuch wulkanu, grad są tu przejawem Bożej ingerencji. Stwórca w ten sposób wzywa ludzi do opamiętania się. Prawa, które rządzą światem zostały zachwiane, a to może zwiastować koniec²⁴. Jednak ludzie pozostają ślepi i głusi na boski sposób przemawiania. Dalej pogrążają się w obłędzie. Ten specyficzny sposób zwrócenia uwagi na jedynego Pana i Stwórcę oraz sam fakt natchnienia, jakim została obdarowana Sybilla, mogą być świadectwem tego, iż Bóg okazuje litość zbłąkanym ludziom. Jest jeszcze czas na nawrócenie.

Kiedy jednak ludzkość nie odpowie na wezwanie Boga wyrażone czy to w zjawiskach mających miejsce na ziemi, czy to w orędziu Sybilli, On sam bezpośrednio wkroczy w dzieje świata i położy kres złu. Nie potrzebuje przy tym żadnego pośrednika, ale działa sam, bezpośrednio²⁵.

Sposób, w jaki się to dzieje również pokazuje nam, jakim widzi Boga autor księgi. Brak nawrócenia skutkuje wielkim gniewem Stwórcy. Zsyła on na ziemię żywioł niszczący wszystko i wszystkich. Działa gwałtownie, w czym przypomina rozgniewanego człowieka. Powodem Jego działania nie jest chęć ocalenia sprawiedliwych, lecz zagniewanie nieuznaniem Jego władzy nad światem.

Bóg jawi się tu także jako sędzia mający moc zatracać i obdarzać nagrodą. Jest Panem życia i śmierci. Przede wszystkim jest w stanie położyć kres złu. Jego moc jest nieograniczona. Wieszczką takiego właśnie Boga jest Sybilla.

²⁴ Por. P. Sacchi, *L'apocalittica*, s. 45.

²⁵ Por. A. M. Denis, *Introduction à la littérature religieuse judéo-hellénistique*, t.2, Turnhout: Brepols 2000, s. 950.

4. Eschatologiczna interwencja Boga

Motyw ostatecznej interwencji Boga w dzieje ludzkości zasługuje na szczególną uwagę. Mimo, iż Sybilla nie poświęca wiele miejsca samemu wkroczeniu Boga w chylący się ku upadkowi świat, właśnie w tym działaniu możemy dostrzec kulminacyjny punkt przesłania księgi. To, co opisuje Sybilla nie jest jednak już przesądzone. Ludzkość ciągle ma szansę na nawrócenie. To może zawiesić Boską interwencję. Nie jest ona postrzegana jako coś niosącego ocalenie sprawiedliwym, ale jako coś strasznego, czego lepiej byłoby uniknąć. Stwórca może interweniować, jednak dobrze byłoby tego uniknąć poprzez nawrócenie i porzucenie dawnego stylu życia. Mamy tu do czynienia z eschatologią warunkową: nadejdzie koniec, jeśli na ludzi nie przyjdzie opamiętanie²⁶.

Odmalowana w ten sposób eschatologiczna interwencja Boga różna jest od tej, którą spotykamy na kartach Biblii, a także w wielu dziełach literatury okresu międzytestamentalnego²⁷. Nie jest wyczekiwana, utęskniona. Wiąże się ze strachem i przerażeniem, nie z nadzieją.

Bóg działa w gniewie, sam zsyłając na ziemię i ludzkość śmiercionośny ogień. Pożarowi towarzyszyć będą „miecze, trąby (...) ryk jakby dźwięk deszczu” (por. w. 174-175). Występują one tu w formie znaku- tak nazywa je Sybilla (por. w 173). Wydaje się, że mają za zadanie potęgować moc przerażającego zjawiska, jakim będzie spadający z nieba ogień. Wskazują także na jego nadnaturalny charakter. Ogień, łączący w sobie szum deszczu, ryk trąb i miecz, nie jest czymś naturalnym i spotykanym. Żywiol ów zostanie posłany, by zniszczyć całą ziemię. Wszystko bez wyjątku zostanie poddane jego śmiercionośnej mocy: „cały ród ludzki wygubi i wszystkie miasta razem z rzekami i morzami, wypali całkowicie wszystko i pozostanie palące się pył” (w. 176-178).

Tylko sam Bóg może ugasić palące się zgliszcza. Dokona tego, gdy ustanie Jego ogromny gniew (por. w. 181) Ogień wydaje się tu być synonimem gniewu Stwórcy. Ma niszczącą, spalającą moc. Spada nagle i gaśnie, kiedy Bóg się uspokaja.

²⁶ Por. M. Miduch, *Apokaliptyka żydowska o nadziei*, Kraków 2012, s. 81.

²⁷ Por. S. Jędrzejewski, *Apokaliptyka jako rodzaj literacki*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 51 (1998), s. 34.

Na tym jednak nie kończy się Boże działanie. Teraz, gdy minął wielki gniew, nastał czas sprawiedliwości. Rozgniewany, szalony w swym gniewie, Bóg teraz staje się sędzią, który wyda sprawiedliwy wyrok. Nim jednak to nastąpi koniecznym jest wskrzeszenie tych, których strawił płomień i tych, którzy umarli wcześniej. Podobnie, jak sam karał świat. tak i teraz sam będzie na nowo kształtował: „kości i prochy ludzkie” (por. w. 181). W działaniu tym dostrzec możemy nawiązanie do aktu stwórczego, jaki miał miejsce u początku świata. Śmiertelni znów staną na ziemi, tym razem, by zostać poddani sądowi.

Sąd nad nimi sprawować będzie sam Bóg. IV Księga Sybilliańska zdaje się świadomie rezygnować z figury mesjasza, którą apokaliptyka żydowska bardzo często łączy z sądem i eschatologiczną interwencją²⁸. Paganie, do których adresowane jest przesłanie Sybilli, mogliby mieć trudność z właściwym zrozumieniem figury pomazańca. Mogłaby ona zaciemnić obraz jedyne go, rządzącego światem, Boga²⁹.

Sąd przeprowadzany przez Boga będzie miał na celu rozdzielenie pomiędzy bezbożnymi a bogobożnymi. To właśnie stosunek do Boga stanie się kryterium rozsądzenia. Na tych sprawiedliwych czekać będzie nagroda, na bezbożnych kara.

Kwestia losu pobożnych i tych, którzy za ziemskiego życia grzeszyli wydaje się nie być do końca jasna. Trudno orzec, czy jednych i drugich czeka życie wieczne. Tych pierwszych w szczęściu i bliskości Boga, tych drugich w męczarniach i potępieniu. Dysponujemy zawartymi w Sybilliańskiej wyroczni skąpymi informacjami na ten temat.

W tekście księgi czytamy, że Bóg ukształtuje ludzi takimi, jakimi byli wcześniej. Sybilla nazywa ich w tym kontekście także śmiertelnymi (por. 182). Jednak kiedy wieszczka zapowiada na początku swojej mowy to, co się wydarzy wspomina o darze tchnienia Boga razem z łaską życia (por. w. 43), które otrzymają sprawiedliwi po sądzie, jaki będzie sprawował Stwórca. Opisując to, co spotka sprawiedliwych, wieszczka wykrzykuje: „o najszczęśliwszy ów człowiek, który żyć będzie na wieki” (w.192).

²⁸ Por. S. Jędrzejewski, *Apokaliptyka*, s. 32.

²⁹ Por. Denis, *Introduction à la littérature rereligieuse judéo-hellénistique*, s. 950.

Możemy więc przypuszczać, iż szczęśliwość sprawiedliwych będzie trwała wiecznie. A jak się ma sprawa z potępionymi? Czy ich życie również będzie trwać w nieskończoność? Tu mamy jeszcze mniej materiału, na podstawie którego można wyciągnąć wnioski. „Ci, którzy przez bezbożność zblądzili, ich na nowo pochłonie płynna ziemia, bezdenny Tartar, łono ziemi, Stygijska Gehenna” (w. 184-186). Odwołanie do Gehenny czy Tartaru wskazuje na cierpienia jakie będą towarzyszyć egzystencji bezbożnych³⁰. Może także wskazywać na wieczność ich trwania³¹, jednak nie jest to nigdzie wyraźnie i jednoznacznie powiedziane.

Jak dokładnie będzie wyglądać nagroda przyszykowana dla sprawiedliwych? Będą oni „żyć w świecie nieśmiertelnego, wielkiego Boga, w niezniszczalnym Bogactwie” (w. 186-187). Towarzyszyć temu będzie „miłe i rozkoszne światło słoneczne” (por. w. 191). Z jednej więc strony mowa jest tu o życiu w świecie należącym do Boga, z drugiej zaś nie pojawia się tu inne odniesienie do wspólnoty ze Stwórcą, bliskości czy zażyłości. Bóg wydaje się nadal pozostawać zdystansowany względem swojego stworzenia.

Kara, jaka spotka niegodziwych, określana jako zesłanie do Tartaru czy Gehenny, łączyć się więc musi z cierpieniem. Sybilla wspomina również o poznaniu, jakie stanie się udziałem potępionych. Zesłani w mroki poznają, jakich przestępstw względem Boga się dopuścili (por. w. 44-45). Nie będzie jednak dla nich ratunku.

Cel eschatologicznej interwencji Boga w dzieje ludzkości może nas zaskoczyć. Żydowska apokaliptyka zwykle widzi w nim chęć ocalenia swoich wyznawców³². Jednak Stwórca przedstawiony przez Sybillę nie jest związany z ludźmi bliskimi relacjami. Wieszczyka nie wspomina o przymierzu czy jakiegokolwiek grupie wybranych. Bóg nie interweniuje więc ze względu na kogoś, ale ze względu na siebie samego. Zło, które dzieje się jest czymś, co uderza bezpośrednio w Niego i to jest powodem gniewu i podjętych przez Niego działań. Szczęśliwa przyszłość bogobożnych schodzi na dalszy plan. Nie jest ona motywem boskiej interwencji.

³⁰ Por. J. Schmidt, *Słownik mitologii greckiej i rzymskiej*, Katowice 1992, s. 287.

³¹ Por. L. Trzcionkowski, *Tartar*, w: *Encyklopedia katolicka KUL*, t.19, (red.) E. Gigilewicz, Lublin 2013, s. 542.

³² Por. M. Miduch, *Apokaliptyka żydowska o nadziei*, dz. cyt., s. 62-63.

Zakończenie

Związana, poprzez środowisko powstania z kręgiem diaspory żydowskiej, IV Księga Sybilliańska stanowi doskonały przykład przenikania idei jedyne Boga do środowiska pogańskiego. Orędzie skierowane do ludów Azji i Europy ma charakter wyraźnie moralizatorski. Dla autora Księgi eschatologia staje się narzędziem dla osiągnięcia wyznaczonego sobie celu. Odmalowana w sposób pełen grozy ostateczna interwencja Boga ma skłonić odbiorców wizji ku zmianie postępowania. Bóg, pałający strasliwym gniewem, niszczący świat i jego mieszkańców, ma wzbudzić u grzeszników strach i doprowadzić ich do nawrócenia. Obraz Boga, jako Sędziego rozdzielającego nagrodę i karę, również ma na celu doprowadzić błądzących do odwrócenia się od zła.

Streszczenie

IV Księga Sybilliańska jest przykładem literatury powstałej w kręgach diaspory żydowskiej. Autor księgi stawia sobie za cel doprowadzenie pogan do prawdy o jedynym, prawdziwym Bogu, Twórcy wszechświata. Zło rozprzestrzeniające się na świecie jest wynikiem braku oddawania czci prawdziwemu Bogu. Jeśli jednak ludzie nie posłuchają jej wezwania ku nawróceniu, Stwórca zainterweniuje w dzieje świata, da się poznać jako wszechmocny, a zarazem okrutny. Będzie sądził ludzkość, rozdzielając nagrodę i karę według pełnionych czynów.

Słowa kluczowe: eschatologia, IV Księga Sybilliańska, apokryfy, diaspora, nawrócenie

Title: God entering the history of the world. A Sybillian picture of divine eschatological intervention

Summary

The fourth Sibylline book is an example of literature originating in the Jewish diaspora. The Author aims to lead the pagans to the truth about the true and only God, the creator of the universe. The evil spreading throughout the Earth is the consequence of failure to worship the true God. If they do not respond to his call to conversion, the Creator will intervene and decide the fate of this world. He is omnipotent, and yet cruel. He is going to judge the humanity, choosing between prize and punishment, in accordance with one's deeds.

Key words: eschatology, IVth Sibylline book, diaspora, conversion

Bibliografia

1. *Apokryfy Starego Testamentu*, (red.) R. Rubinkiewicz, Warszawa 1999.
2. Bartlett. J. R., *Jews in the Hellenistic World, Josephus, Aristaeus, The Sibylline Oracles, Eupolemus*, Cambridge 1985.
3. Collins J. J., *The Sibylline Oracles, w: Jewish Writings of second Temple Period*, red. M. Stone, Assen Philadelphia 1984.

4. Denisv A. M., *Introduction à la littérature religieuse judéo-hellénistique*, t.2 ,Turnhout: Brepols 2000.
5. Dohmen C., Stemberger G, *Hermeneutyka Biblii żydowskiej i Starego Testamentu*, Kraków 2008.
6. *Encyklopedia katolicka KUL*, t.19, (red.) E. Gigilewicz, Lublin 2013.
7. Feldman L. H., *The Omnipresence of the God-Fearers*, "Biblical Archeology Review", 12 (1998) 5, s. 59-68.
8. Gowan D. E., *Eschatology of the Old Testament*, Edinburgh 2000.
9. Jędrzejewski S., *Apokaliptyka jako rodzaj literacki*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 51 (1998), s. 29-35.
10. Jędrzejewski S., *U korzeni zła*, Lublin 1997.
11. McLennan R. S, Kraabel A. T., *The God- Fearers- a Literary and Theological Invention*, "Biblical Archeology Review", 12 (1986) 5, s. 46-53.
12. Miduch M., *Apokaliptyka żydowska o nadziei*, Kraków 2012.
13. Mireaux E., *Życie codzienne w Grecji w epoce homeryckiej*, Warszawa 1962.
14. Parchem M., *Obraz Boga w pismach apokaliptycznych okresu drugiej świątyni*, Bydgoszcz 2013.
15. *Pisma apokaliptyczne i testamenty*, (red.) M. Parchem, Kraków 2010.
16. Rubinkiewicz R., *Apokaliptyka u progu ery chrześcijańskiej*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 41 (1988), s. 51-59.
17. Sacchi P., *L'apocalittica giudaica e la suastoria*, Brescia 1990.
18. Schmidt J., *Słownik mitologii greckiej i rzymskiej*, Katowice 1992.
19. Stone M., *Signs of the Judgement, Onomastica Sacra and the Generations from Adam*, Chico 1981.
20. Vander Kam J. C., *Wprowadzenie do wczesnego judaizmu*, Warszawa 2006.
21. Zemanek A., *Roślina i sacrum w historii cywilizacji*, w: *Geografia i Sacrum* t.2, (red.) B. Domański, S. Skiba, Kraków 2005.